

УДК 330.8

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПАРАДИГМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

INSTITUTIONAL FRAMEWORK CHANGES IN ECONOMIC PARADIGM AT THE PRESENT STAGE

Роберт Фрідріхович ПУСТОВІЙТ

*д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії Черкаського інституту банківської справи
УБС НБУ (м. Київ)
E-mail: rfpustovit@gmail.com*

Robert F. PUSTOVIYT

*Doctor of Economics, Professor, the Head of the Department of Economic Theory of Cherkassy Institute
of Banking of the University of Banking of the NBU (Kyiv)*

Анотація. На основі аналізу методологічних засад генезису економічної науки, з огляду на характеристику системної парадигми та з урахуванням сучасних кризових тенденцій в глобалізованій економіці опрацьовано необхідність впровадження інституціональних засад в дослідженні економічної парадигми.

Акцентовано увагу на тому, що саме інституціональний напрям економічної науки має відповідний методологічний інструментарій та здатний подолати ті проблеми сучасної економічної теорії, які виникли у зв'язку із світовою фінансовою кризою.

Summary. In this paper necessity of introducing institutional framework to study economic paradigm is worked up basing on the analysis of the genesis of methodological principles of economics, from the point of system paradigm characteristics and according to the current crisis tendencies in the globalized economy. The attention is paid to institutional direction in economics having the appropriate methodological tools and being able to overcome the problems of modern economic theory having arisen in connection with the global financial crisis.

Ключові слова: парадигма, економічна теорія, інституціональний напрям економічної науки, глобальна фінансова криза.

Key words: paradigm, economic theory, institutional economics direction, the global financial crisis.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем, що заважає досягненню цілей економічного розвитку та добробуту домогосподарств є невідповідність загальноприйнятих (традиційних) постулатів економічної теорії реаліям господарської практики. В свою чергу, сучасний стан економічної теорії характеризується визнанням низки проблем у її панівному неокласичному напрямку. Зазначене вимагає перегляду теоретико-методологічних засад у сенсі розробки нової економічної теоретичної системи як парадигми.

Згідно з методологією неокласиків економіка країни має внутрішні механізми відновлення стійкої економічної рівноваги та не потребує суттєвої допомоги з боку держави. Якщо уряд

запроваджує жорсткий антиінфляційний курс у кредитно-грошовій та бюджетній політиці, інші проблеми ринку вирішує автоматично.

У свою чергу, вітчизняні вчені П. Єщенко та А. Арсеєнко вважають, що різниця у диференціації між країнами та всередині країн щодо доходів, рівня та якості життя визначається тими економічними концепціями, що є підґрунтям економічної політики. При цьому виокремлюють такі дві теоретичні концепції, що формулюють спрямування сучасної економічної політики держав: кейнсіанство та лібералізм. Дані економічні концепції розглядають економіку як поєднання конкурентного ринку на підґрунті приватної власності та регулюючої ролі держави. Хоча у реальному житті між теорією

та практикою існує значний розрив (згадаємо «тетчеризм» та «рейганізм» у Великобританії та США, які призвели до зменшення ваги держави в економіці), саме неоліберальні реформи мали вирішальну роль щодо входження постсоціалістичних економік до глобальної та стали основою «Вашингтонського консенсусу». При цьому необхідно підкреслити, що саме неоліберальні реформи не виправдали надій, які на них покладались [1].

Нині неокласична парадигма, яка привела глобалізовану капіталістичну економіку до фінансово-економічної кризи піддається жорсткій критиці. При цьому головним опонентом найчастіше визнають інституціональне спрямування, яке дотримується пропонованої парадигмальної ідеї: вибір належить інституціональним засадам, які спрямовують економічні чинники на загальний добробут та мінімізують проблеми, пов'язані з нерівністю. Загалом нині можна виокремити такі спрямування економічної теорії, які претендують на статус підґрунтя сучасної економічної парадигми: монетаризм, неолібералізм, неокейнсіанство, інституціоналізм (табл. 1).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток інституціонального напрямку у вітчизняній економічній науці та економічній науці близького зарубіжжя, безпосередньо пов'язано з адаптацією інституціональних концепцій далекого зарубіжжя, які застосовуються для аналізу економік. У цьому плані, можна вирізнити наукові праці таких українських вчених як: С. Архієреєв, В. Дементьев, В. Липов, а також російських колег: С. Кірдіної, Р. Нуреєва, А. Олейнікі, О. Шастітка. З іншого боку, варто виокремити праці тих вітчизняних вчених, які будують свої дослідження на основі історичних, соціологічних підходах, а саме: В. Гейця, А. Гриценка, І. Малого, О. Яременка. При цьому, використання методології інституціонального підґрунтя відбувається у рамках не ліберально-ринкової, а державно-виробничої концепції. Що стосується безпосередньо аналізу трансформації парадигми економічної теорії, з погляду концепції інституціональної трансформації, то у цьому спрямуванні необхідно відзначити праці таких вчених, як: А. Чухно, П. Єщенко, В. Тарасевич, А. Ткач, В. Ільїн. У цьому сенсі, на першочергову увагу заслуговує чотирьохтомна праця «Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку», де досліджено інтелектуальні основи інституціональної парадигми, методологічні аспекти інституціональної трансформації суспільства в контексті цивілізаційного розвитку [2].

Мета статті. В умовах світової економічної кризи акцент економічного аналізу все частіше зміщується на інститути та інституціональні механізми, що регулюють господарське життя

суспільства та визначають потенціальні межі його розвитку. Особливу теоретичну і практичну актуальність набуває використання інституціональних підходів в межах дискусії щодо необхідності перегляду панівної економічної парадигми на сучасному етапі розвитку людської цивілізації. Тому метою цієї статті є дослідження економічних парадигм в умовах трансформацій економік, порівняльний аналіз економічних переваг та визнання в якості домінуючого, з урахуванням факторів світової фінансової кризи, інституціонального підходу. При цьому наголошуємо на перевагах інституціональної економічної теорії, що пов'язано з можливостями комплексного аналізу економічних процесів, особливо в умовах кризових явищ.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Генезис будь-якої науки відбувається як зміна парадигм [3], тобто концептуальних схем, які протягом певного періоду визнаються науковим товариством в якості підґрунтя його практичної діяльності та теоретичних пошуків.

З огляду на характеристику системної парадигми, яка надана Я. Корнаї, визначимо такі найсуттєвіші її риси:

1. Суспільна система вивчається в цілому, об'єктом дослідження є взаємозв'язки між цим цілим і його частинами.

2. Дослідження мають комплексний характер і не зводяться до будь-якої конкретної дисципліни (економіка, соціологія, політологія). Особливу увагу приділяють взаємодії різноманітних сфер функціонування суспільства.

3. Увагу дослідників зосереджено на інститутах, які визначають рамки та хід конкретних процесів. Інститути при цьому розуміють достатньо широко, тому що історично виникли та розвиваються еволюційним шляхом.

4. Існує безпосередній зв'язок в розумінні існуючої організації суспільства та історичного процесу протягом якого вона виникла.

5. Особливу увагу приділяють суттєвим змінам та істотним трансформаціям, а не постійним та непорядкованим переминам.

6. Порівняння здійснюють, як правило, на якісному рівні [4, с. 78].

З урахуванням вищезазначеного, підкреслимо, що дослідження інститутів є необхідною умовою дослідження економічної парадигми. Саме інституціональний підхід щодо дослідження економіки є традиційним способом фактологічного та теоретичного аналізу, а також дозволяє змодельовати структуру економічного суб'єкта та сформулювати модель інституціонального партерна [5, с. 97], що окреслюють як комплекс причинно-функціональних зв'язків, насамперед, у соціаль-

Таблиця 1

Характеристика парадигмальних спрямувань сучасної економічної теорії

Спрямування	Представники	Основні концепції
<p><i>Неокласичне: Монетаризм</i></p> <p><i>Неолібералізм</i></p>	<p>І. Фішер, М. Фрідман, К. Бруннер, А. Мельтцер, А. Шварц</p> <p>Л. Мізес, Ф. Хайек, В. Ойкен, Л. Ерхард, Р. Манделл, М. Флемінг</p>	<p>Грошова маса, що знаходиться в обігу відіграє вирішальну роль в стабілізації і розвитку ринкової економіки. Управління економікою є ефективним, коли здійснюється передусім шляхом фінансової політики</p> <p>Відмова від активного втручання держави в економіку, зведення до мінімуму державного впливу на економіку ґрунтується на ідеї пріоритету умов для необмеженої конкуренції. Вільна конкуренція є силою, яка безпосередньо призводить до відновлення рівноваги в економічному розвитку і забезпечує справедливість розподілу доходів та максимум можливого добробуту.</p>
<i>Неокейнсіанство</i>	Е. Хансен, Д. Хікс, Р. Клауер, П. Девідсон, П. Сраффа, Л. Пазінетті	Головна проблема макроекономіки – фактори, що визначають рівень і динаміку доходу. Ці фактори досліджують в умовах формування ефективного попиту, основними компонентами якого є: споживання і накопичення. Внаслідок неспівпадіння попиту і пропозиції маємо безробіття, депресії та економічні кризи. Звідси – необхідність підтримки ефективного попиту з боку держави. Однією з ключових теорій є теорія циклічного розвитку капіталістичної економіки.
<i>Інституціоналізм</i>	Засновники: Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл Представники неоінституціоналізму: Р. Коуз, О. Вільмсон, Д. Норт, Дж. Б'юкенен	Економічне життя суспільства визначається інститутами, а економічний розвиток є еволюцією інститутів. Дослідження організацій (фірм) зсередини, з точки зору їхньої внутрішньої структури, запровадження до аналізу обмежень, що обумовлюються інституціональною структурою суспільства (інституціональне середовище) та діяльністю економічних агентів. Модель ухвалення рішень характеризується обмеженою раціональністю та опортуністичною поведінкою людини. Основні теорії: транзакційних витрат, прав власності, організації, суспільного вибору.

ному середовищі і детермінує значущі константи господарської поведінки.

Щодо безпосереднього генезису інституціональної теорії, то періодизація історії економічної думки виокремлює період, коли поряд з класичною парадигмою економічної теорії розвивалися ідеї інституціонального підходу до аналізу економічних явищ. Ця ідея знайшла своє відображення наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., коли інституціональна школа активно використовувала історичні методи дослідження та концепцію активного державного втручання в економічну сферу. В межах інституціональної парадигми американських економістів Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла соціально-економічні явища висвітлювали з погляду суспільної психології, соціології, етики, звичаїв тощо [6, с. 90]. Рушійними силами економіки, поряд з факторами виробництва, визначали моральні та етичні чинники, а також юридичну інфраструктуру. Підкреслимо, що започаткування інституціональної

парадигми пов'язують із зростанням протиріч у суспільстві у зв'язку з зростанням концентрації та централізації капіталу та небезпекою переходу капіталізму до монополістичного етапу.

У 30-х рр. ХХ ст. інституціоналізм було відтіснено кейнсіанством, знову відбулася зміна економічної парадигми, як концептуальної системи економічної ідеології. Цю подію спричинила криза 1929–1933 рр., коли економічна наука до цих пір навіть не припускала можливості подібних потрясінь, і що призвело до першої кризи економічної теорії. Велика депресія була потрясінням світового масштабу, що вразило майже усі індустриально розвинуті країни. По суті, це була криза капіталістичної фінансово-економічної форми господарювання і відповідних виробничих відносин. Однією з ключових причин цієї події була кредитна експансія, яка призвела до встановлення монополічно високих цін і при цьому забезпечила потрібний збут продукції. З погляду економічної

науки – це була криза неокласичної теорії в цілому та особливо її монетарного спрямування. Під впливом кризи було сформовано політику «нового курсу» Ф. Рузвельта, яка насамперед включала: санацію банківської системи, створення системи страхування банківських депозитів фінансування (дотацію) визначених обсягів виробництва і цін, забезпечення законодавчо обумовлених мінімальної заробітної плати та робочого дня, започаткування системи страхування старості та безробіття тощо. Зазначену практику державного регулювання економіки узагальнив та теоретично обґрунтував Дж. М. Кейнс [7]. Саме ця праця започаткувала появу нової парадигми в економічній теорії, яка отримала назву кейнсіанства.

Зазначимо, що кейнсіанський підхід до управління макроекономічними процесами, який було сформовано за часів Великої депресії, акцентував увагу саме на такому методологічному підході, де, насамперед, використовували відповідні моделі ухвалення рішень щодо розробки належних методів економічної політики. На практиці це означало, що особи, які здійснювали цю політику, повинні були змодельувати соціально-економічну систему в цілому.

У свою чергу, згідно парадигми сучасного неоінституціонального підходу економіка розглядається як еволюційно відкрита система, що піддається впливам зовнішнього середовища та реагує на нього. Звідси інституціоналісти піддають критиці один з головних постулатів неокласичної теорії – рівновагу в економіці, вважаючи, що прагнення ринкових сил до рівноваги деформується більш потужними впливами. Також додамо, що з огляду на кейнсіанську теорію, соціальна система є внутрішньо невірноваженою з тієї причини, що у реальному житті постійно відбувається процес послідовних змін, які не мають кінцевого завершення.

З іншого боку, на думку Т. Саржента, відмова від концепції рівноваги в умовах раціонального вибору веде нас до не опанованих економічною наукою нетрів, де можна заплутатися в безлічі варіантів опису міжоб'єктивними і суб'єктивними розподілами [8, с. 24]. При цьому неправильна оцінка результату подій за умов нерівноважної траєкторії негативно впливає на політику уряду та траєкторію збалансованого зростання. До зазначеного додамо, що на думку Дж. Стігліца, ринкова економіка, в якій розвідки та інновації відіграють вирішальну роль недостатньо добре описуються стандартною ринковою моделлю [9, с. 378]. Ця проблема посилюється наявністю на ринках асиметричної інформації та іншими

інформаційними недосконаlostями. Одна з фундаментальних причин такого становища полягає в тому, що неокласична теорія є вченням про обмін. Це означає, що для загального цілісного погляду на економічні процеси необхідно досліджувати категорію «відтворення», а не лише одну з економічних стадій – обмін, який, як зазначалося, є ключовою ланкою неокласичної економічної науки.

Звідси інституціоналісти підтримують активну роль держави в ринковій економіці на всіх стадіях суспільного виробництва, але розуміють її не в кейнсіанському і не марксистському сенсі, а саме: в процесі безперервної взаємодії господарюючих суб'єктів, що відбувається в таких фазах як: виробництво, розподіл, обмін та споживання благ, держава повинна здійснювати селекцію інститутів та протидіяти опортуністичній поведінці фірм та індивідів.

Водночас, поняття «інститут» безпосередньо пов'язано з системними уявленнями про суспільство, оскільки призначення інституту полягає у виконанні відповідних функцій, що забезпечують життєдіяльність громади в цілому. Тому інституціональний аналіз економіки обумовлює дослідження у загально-соціальному, суспільному контексті, коли інститути є інтегрованими і взаємозалежними та домінують на суспільство. Таким чином інституціональна парадигма в економічній науці формує дослідницьку програму, за якої економіка визначається типом суспільства та наявністю історично стійких інституціональних механізмів, що забезпечують функціонування економіки та суспільства в цілому. Звідси наукові завдання економічного аналізу першочергово полягають у тому, щоб емпірично виявити, описати відповідні інституціональні чинники та визначити перспективи їхнього розвитку.

У цілому інституціональна політика має у своєму розпорядженні такі види агентів: законодавці, власники прав та носії обов'язків. До цього додамо інструменти інституціональної політики: правила, примуси, переконання, владні ресурси, а також нормативні і позитивні теорії [10, с. 12]. Виходячи з наведеної класифікації, термін інституціональна політика асоціюється з спробами влади (законодавців) змінити соціальну систему, коригуючи різноманітні правила та методи примусу до виконання обов'язків. Дуже часто зазначені спроби завершуються провалом, оскільки у політиків відсутні належні знання про соціально-економічні технології для здійснення реформ та стимули для виконання задекларованих передвиборних цілей. Підкреслимо, що в деяких країнах, в Україні зокрема, маємо надмірні

трансакційні витрати, що підриває довіру населення до влади та призводить до піднесення інститутів отримання ренти.

Нині особливо очевидно, що виходу з системної кризи передуватиме вихід з «глухого кута» в економічній теорії, тобто остання потребує зміни економічної парадигми. На підґрунті теорії, що побудовано на абстрактних математичних моделях неокласичних концепцій не можна сформулювати успішну політику. Можливості математичного моделювання в економіці досить обмежені, оскільки доводиться мати справу з системою, що розвивається асиметрично і в якій зміни відбуваються з різною швидкістю та в різних напрямках, в першу чергу під впливом НТП.

Тобто, за таких обставин, економіка розглядається не як результат та продукт поведінки господарюючих суб'єктів, а як система відносин, «що стоять над ними» і характеризують розвиток цієї системи. Тому неокласична теорія раціонального вибору, що розглядає фіксовану кількість учасників, які здійснюють вибір на підґрунті індивідуальних переваг, пояснити механізми узгодження інтересів учасників економічного процесу не здатна.

Звідси безумовно стає необхідність не тільки позитивного економічного аналізу та нормативних оцінок, які розглядає традиційна економічна теорія, але й теоретичного опису та аналізу взаємодії реально функціонуючих інститутів. Адже останні складають несучу конструкцію будь-якого соціального утворення. По суті із зміною інститутів розпочинається еволюційна динаміка будь-якої соціально-економічної системи. Підкреслимо, що саме інституціональне спрямування сучасної економічної науки, долає проблеми, які пов'язані з нинішньою глобальною фінансовою кризою. Адже якраз інституціональні зміни визначають радикальність та масштабність економічних трансформацій та дозволяють розпочати коригування економічної політики з огляду на загальноприйнятну економічну парадигму. Нині існує досить значна кількість емпіричних доказів того, що інститути, які забезпечують більш високу ступінь свободи договорів, більш жорстко обмежують владу уряду і краще захищають приватну власність (тобто ті інститути, які називають ліберальними) – у значній мірі сприяють економічному розвитку [11, с. 478].

Що безпосередньо стосується аналізу нинішніх кризових явищ в глобалізованій економіці, то зазначимо: будь-яка масштабна криза вражає не просто окрему фазу економічного розвитку, а процес відтворення в цілому та потребує переходу на якісно новий рівень усієї системи господарських відносин, їх форм та інститутів.

Необхідно підкреслити, що на сьогодні не усунена головна причина кризи – уряди країн, як і раніше, намагаються підтримати глобальну фінансову систему методом кредитного «накачування економіки». З погляду інституціонального підходу важливим є той факт, що в Європі, на відміну від США, дуже високий рівень соціального забезпечення, як форма договору між державою та громадянами: останні сплачують чималі податки, а держава гарантує високий рівень соціального забезпечення. Таким чином рівень соціального навантаження на бюджет є занадто високим. З іншого боку, якщо скорочувати кошти на соціальну сферу, то це призведе до суттєвого падіння рівня витрат європейських домогосподарств. Звідси, вважаємо, що європейська соціальна забезпеченість є деяким різновидом надмірного кредитування в економіці країн, що призводить до проблем у європейських банках. Що стосується США, то рівень закредитованості та нинішні борги домогосподарств не дозволяють розраховувати на активізацію сукупного споживання. Загалом дана ситуація суттєво впливає на можливі ризики корпоративного краху та нової хвилі банківської кризи. До цього додамо нинішню нестабільність на фондових і валютних ринках.

З огляду на Україну, то її населення поки не є закредитованим до такої ступені, як в розвинутих країнах. Але при цьому спостерігається інша проблема – дуже вузька потенційна доходна база більшості домогосподарств. Доходи в регіонах є занадто низькими і в найближчий час не будуть зростати. Це пояснюється тим, що у вітчизняній економіці дуже слабо розвинуті галузі, що здатні виробляти продукцію з високою доданою вартістю, які спроможні стимулювати зростання продуктивності праці і, відповідно, заробітної плати. При цьому маємо декілька крупних міст, з рівнем доходів вищим за середній по Україні, але дані доходи пов'язані з кредитною експансією банків. За таких обставин нарощування внутрішнього споживання домогосподарств є можливим, але у більшості за рахунок кредитів. Тобто нинішня вітчизняна економічна система є недосконалою, тому що інституціонально базується на превалюванні саме фінансового сектора, який передусім, на протигагу виробництву, забезпечує розвиток економіки в цілому.

Цілком очевидно, що стан вітчизняної економіки з огляду на ті експортноорієнтовні галузі, які забезпечують ліву частку ВВП, у більшості обумовлюється станом справ у світовій. У свою чергу глобальна економіка у значущій мірі характеризується бюджетними

дефіцитами та спирається на допомогу центральних банків. Зазначимо, що нині показники зростання економік розвинутих країн є досить слабкими і найчастіше є наслідками державного стимулювання. Додамо, що сучасний капітал реалізує своє прагнення до максимізації прибутку не тільки в результаті збільшення виробництва благ та послуг, що спостерігалось в епоху розвитку промислового капіталу, а часто за рахунок спекулятивних операцій і розвитку трансакційного сектору. Для цього було створено особливий інституціональний порядок із відповідного кодексу умов та правил. Таким чином сучасна криза світового господарства глобального капіталу – це криза домінуючої парадигми не тільки в теорії, а й на практиці.

Необхідно зазначити, що період ринкового лібералізму еволюційно підійшов до свого завершення у 2008 р. Водночас закінчився «комп'ютерний технологічний цикл», який по суті створив сучасну глобальну економіку. Нині комп'ютерні продукти вже не потребують, як раніше, величезних інвестицій, тому останні вимушено було спрямовано в інші активи, насамперед в іпотеку. Додамо до цього завершення чергового кредитного циклу. Звідси першочергової важливості набуває питання створення інституціональних умов, тобто середовища, що забезпечує позитивну динаміку змін в економіці. Це стосується не тільки стабільності валютного курсу, зниження інфляції, контролю над бюджетним дефіцитом та управління ним, але й підтримки приватного сектору. Підкреслимо, що за Д. Норттом головним агентом інституціональних змін є підприємець [12, с. 9]. При цьому наголосимо, що в Україні підприємницька ініціатива має набагато більший потенціал, ніж в розвинутих країнах. Це пов'язано з тим, що в останніх вже відбулися десятиріччя зростання, які базувалися на приватному секторі. Звідси величезної ваги набуває необхідність створення такого вітчизняного інституціонального середовища, яке б дозволило підприємництву ініціювати новітні технології та механізми економічного зростання.

Це особливо актуально в тих умовах, коли лише банківський сектор не здатний згенерувати посткризове відновлення економіки. Зазначене пояснюється тим, що банківський сектор може надати фірмам фінансові ресурси, але якщо у них відсутні інвестиційні проекти, то фактор наявності навіть дешевих кредитів не стає джерелом економічного зростання.

Іншими словами, коли кажемо про створення інституціональних умов для забезпечення економічного зростання, то це означає, що в економіці

є деякі потенціальні можливості і в межах саме даних можливостей економіка може продукувати. У разі відсутності інвестицій, навіть в умовах зростання попиту, існуючі потужності не здатні збільшити виробництво. Що стосується нинішніх вітчизняних умов, збільшення сукупного попиту призводить до зростання імпорту, яке автоматично нівелює будь-який позитивний економічний ефект від стимулювання споживання. Звідси надзвичайно важливим є створення таких інституціональних чинників у вітчизняній економіці, які зможуть забезпечити бюджетне стимулювання довгострокових інвестиційних витрат та сформувані відповідні умови для приватних інвестицій в перспективні галузі. По суті із трансформацією інститутів розпочинається еволюційна динаміка будь-якої соціально-економічної системи. Інститути, що змінюються та утворюються, фіксують з тією чи іншою ступенем стійкості та ефективності нові переміни, які генеруються ендогенно та екзогенно.

Саме інституціональний напрям сучасної економічної науки, під впливом реальної ситуації, що склалася в глобальній економіці, має здатність подолати ті проблеми економічної теорії, які визначаються світовою фінансовою кризою. Якраз інституціональні зміни визначають радикальність та масштабність перетворень, що пов'язані з коригуванням економічних політик у країнах світу, які можна охарактеризувати як перехід до раціональності та розумної виваженості. Але вітчизняна практика формування відповідних інститутів в умовах подолання нинішньої фінансової кризи засвідчує, що, по-перше, не завжди нові правила розповсюджуються на осіб, які їх проектують і запроваджують і, по-друге, виникають проблеми з джерелами покриття витрат на інституціональні нововведення. Також нинішня вітчизняна інституціональна інфраструктура створює умови для можливостей отримання ренти певною категорією осіб, а започатковані інституціональні нововведення є гетерогенними для інтересів та мотивів більшості населення України. Наприклад, навіть на такій стадії інституціональної процедури, як ухвалення формального закону досить важко розрізнити реальне бажання реалізувати державний інтерес від егоїстичного приватного інтересу вузького кола осіб, що лобіюють нормативний документ. Але з часом протиріччя, опосередковане створенням неефективного інституту, набуває суперечностей і потребує знову ж таки формального рішення.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що інституціональна парадигма першочергово

досліджує економічні узагальнення, які утворюються не на підґрунті абстрактних моделей рівноваги і досконалої конкуренції, а на основі реального досвіду, з огляду на факти, які мають відношення до аналізованої економічної події.

З огляду на зазначене та необхідність визначення інституціональних перспектив виходу з глобальної фінансової кризи, заслуговує на увагу такий висновок Е. Райнерта: панівна течія сучасної економічної думки свідомо приховує, що багаті країни розбагатіли завдяки тому, що десятиріччями, а іноді й віками їхні уряди та правляча еліта субсидювали та захищали у неконкурентний спосіб динамічні галузі промисловості і послуг, де був сконцентрований НТП. Таким чином вони створювали технологічну ренту (надприбуток), яка розповсюджувалася на капіталістів у вигляді більш високих прибутків, на робітників – у вигляді високих зарплат та на уряд – у великих податкових надходженнях [13, с. 145].

Загалом, рентна мотивація є однією з перших ознак сучасного глобального капіталу, його конкретним виявом і визначається як одна з головних суперечностей глобалізованої економіки. Сучасна криза засвідчила, що національні товарні і фінансові ринки, ринки фізичних активів капіталу і праці втратили стан стійкості та динаміку тенденцій розвитку. До цього додамо, що формальні інститути не забезпечують захист прав власності в рамках тих критеріїв моральності та справедливості, що у свій час запропонував А. Сміт. Глобальний капітал порушив основні норми функціонування власне капіталу, як головного інституту ринкової системи – забезпечення рівновеликого прибутку на рівновеликий капітал [14, с. 127].

Підкреслимо, що поняття ефективності розподілу ресурсів в неокласичній економічній теорії пов'язано з можливістю досягнення стандартного критерію В. Парето. У свою чергу, Д. Норт використовує поняття «адаптивної ефективності» [12], що пов'язано з правилами, які формують напрямки розвитку економічної системи в часі, а також з тим, наскільки потужним є прагнення суспільства до навчання, отримання знань, заохочення інновацій, ризику та різноманітних видів творчої діяльності. Також, зміна акцентів від неокласичного підходу до інституціонального, дозволяє виокремити складові економічного аналізу, де передусім відзначається важливість дослідження інститутів, що змінюють суспільство. При цьому виникає питання щодо оцінки адаптивної ефективності державної організації до будь-яких проблемних глобальних викликів. У теоретичному плані тут виявляється така низка запитань. По-перше – це прогноз розви-

тку світової економіки на середньо та довгострокову перспективу. Друге питання окреслюється зміною закономірностей інституціонального устрою глобальної соціально-економічної системи національних інститутів та визначенням механізмів експорту-імпорту. Тобто, в цілому вищезазначене завдання полягає у здійсненні процедури інституціональної інтеграції та динаміки. При цьому інституціональна реконструкція дозволяє суттєво зменшити трансакційні витрати та збільшити сукупний позитивний ефект за рахунок зняття національних обмежень.

Висновки. Отже, наукову парадигму можна визначити як загальну модель, спосіб вирішення дослідницьких завдань [15, с. 51]. Саме парадигма, на основі якої зводиться наукова теорія реальності, визначає ступінь адекватності даної теорії дійсності. При цьому необхідно підкреслити, що економічні теорії в цілому закономірно слідували за етапами еволюції загальнонаукових методів пізнання господарської реальності.

Хоча неокласична економічна теорія, у свою чергу, виявилася не здатною пояснити та передбачити глобальну фінансову кризу. Зазначене вимагає необхідності розробки нової економічної парадигми. Спроби економістів-математиків підвести під економіку об'єктивний фундамент математичних тотожних істин не сприяє розумінню тенденцій і спрямувань сучасного економічного розвитку. Свідченням того є кризи, що відбувалися, починаючи з глобальної економічно-фінансової 1997 р.

З урахуванням наслідків нинішньої світової фінансової кризи, розпочалися дискусії щодо її причин, закономірностей та перспектив відновлення світової економіки. При цьому відзначається, що на характер та особливості протікання сучасних криз вплинули такі фактори: нові історико-економічні умови, пов'язані із інформаційно-технологічною революцією; становлення сервісно-інформаційної економіки; посилення процесів глобалізації та активізація транснаціональних корпорацій; поява нової інтернет-економіки [16, с. 34].

З огляду на вищезазначене світова економічна думка потребує розробки нової економічної парадигми, як певної методології пізнання економічних процесів глобалізованої економіки, на роль якої об'єктивно претендує інституціональний напрямок.

Головними відмінностями інституціонального спрямування економічної теорії від класичного мейнстріма є такі: економічна наука повинна стати не наукою про вибір, а наукою про контракт; заперечення принципу оптимізації

– господарюючі суб'єкти трактуються не як максимізатори (мінімізатори) цільової функції, а як ті, що слідуєть формальним і неформальним правилам поведінки і соціальним нормам; заперечення «раціональної людини», що керується у господарській діяльності виключно корисністю; врахування величезного впливу на поведінку економічних суб'єктів «соціальних інститутів»: моралі, філософії, мистецтва;

заперечення підходу до економіки як до механічно рівноважної системи і, у свою чергу, трактування економіки як еволюційної системи, що керується процесами, які мають кумулятивний характер; заперечення абсолютного улітаризму в діях економічних суб'єктів; визнання того факту, що навіть у найрозвинутішій економіці є «зародки кризи».

Список використаних джерел

1. Єщенко П. С., Арсеєнко А. Г. Нова парадигма розвитку економіки – настійний виклик нашого часу / П. С. Єщенко, А. Г. Арсеєнко // Економіка і прогнозування. — 2011. — № 1. — С. 28–47.
2. Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку : Монографія ; У 4 кн. / За ред. А. Ткача. — Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2007.
3. Кун Т. Структура научних революцій / Т. Кун. — М. : «АСТ», 2002. — 328 с.
4. Кирдина С. Г. Теория институциональных матриц (пример российского институционализма). / С. Г. Кирдина // Постсоветский институционализм / Под ред. Р. М. Нуреева, В. В. Дементьева. — Донецк : Каштан, 2005. — С. 75–101.
5. Корытцев М. А. Институциональный экономический анализ в контексте методологической проблематики экономической науки / М. А. Корытцев // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2008. — Т. 6. — № 3. — С. 95–108.
6. Бедрина Е. Введение в экономическую теорию / Е. Бедрина, О. Козлова, Т. Саламатова, А. Тонегин. — Екатеринбург УГТУ–УПИ, 2009. — 212 с.
7. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Серия: Классики экономической науки – XX век / Дж. М. Кейнс. — М. : Гелиос АРВ, 2002. — 352 с.
8. Sargent T. Evolution and Intelligent Design / T. Sargent // American Economic Review. — 2008. — Vol. 98. — № 1. — P. 5–37.
9. Стиглиц Дж. Информация и изменение парадигмы экономической теории / Дж. Стиглиц // ЭКОВЕСТ. — 2003. — № 3 (Вип. 3). — С. 336–421.
10. Еггертссон Т. Знания и теория институциональных изменений / Т. Еггертссон // Вопросы экономики. — 2011. — № 7. — С. 4–16.
11. Ha-Joon Ghang. Institutions and Economic Development: Theory, Policy and History / Ghang Ha-Joon // Journal of Institutional Economics. — 2011. — Volume 7. — Issue 04. — P. 473–498.
12. Норт Д. Институциональные изменения – рамки анализа / Д. Норт // Вопросы экономики. — 1997. — № 3. — С. 6–17.
13. Клинов В. Какой должна быть экономическая политика? / В. Клинов // Вопросы экономики. — 2012. — № 1. — С. 142–148.
14. Лемещенко П. С. Экономический кризис как институциональная форма и степень отрицания капитала / П. С. Лемещенко // Научные труды ДонНТУ, Серия экономическая. — 2010. — Выпуск 31-2. — С. 117–130.
15. Кардаш В. А. О неизбежной смене парадигмы в экономической науке / В. А. Кардаш // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — Т. 1, № 1. — С. 51–57.
16. Маслов А. А. Сучасна економічна криза в Україні і світі у контексті інформаційної економічної теорії / А. А. Маслов // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6 (101). — С. 31–40.